

Izvorni znanstveni članak
329(450).3:28

Vatikan i kršćanska demokracija u Italiji

VJEKOSLAV CVRLJE*

Sažetak

U radu se prikazuje nastanak katoličkog socijalnog i političkog pokreta i demokršćanskih stranaka od kraja 19. stoljeća do danas. Izvori su katoličkog političkog angažmana u potrebi da se odgovori na izazove kapitalizma, socijalizma i liberalne demokracije, a njegova je prvobitna platforma enciklika pape Lava XIII. *Rerum novarum*. Demokršćanstvo kao stranačka opcija razvija se od Narodne stranke (Partito popolare), najprije pod vodstvom Romula Murrija, a nakon I. svjetskog rata Luigija Sturza, do Kršćanske demokracije (Democrazia cristiana) Alcidea de Gasperija i njegovih nasljednika. Politička stranka koja okuplja katolike u Italiji se isprva razvijala u izrazitoj nezavisnosti od Vatikana, da bi za vrijeme pontifikata Pija XII. nakon 2. svjetskog rata bila pod znatnim papinskim utjecajem. Od pontifikata Ivana XXIII. (1959.-1963.) ponovo se naglašava odvojenost Crkve i politike, načelo koje su slijedili svi kasniji pape. Današnja kriza kršćanske demokracije posljedica je iznevjerenja načela kršćanskoga socijalnog nauka u političkoj praksi.

Pri analizi odnosa Vatikana i kršćanske demokracije potrebna je uvodna napomena s malim retrospektivnim osvrtom na početak katoličkog pokreta, pojavu Partito popolare na čelu sa svećenikom Romulom Murrijem za pontifikata Leona XIII. i na njezin kontinuitet pod vodstvom don Luigija Sturza za pontifikata Pija XI., te napokon na formiranje kršćanske demokracije na čelu s Alcideom De Gasperijem za pontifikata Pija XII. Nakon toga možemo slijediti stavove papa Ivana XXIII., Pavla VI. i Ivana Pavla II. prema odnosu kršćanstva i demokracije, posebno kršćanske demokracije.

Moram napomenuti da je katolički pokret nastao u prošlom stoljeću prije Partito popolare (Narodne stranke) i svodio se na aktivnost organiziranih katolika papista. Zanimao se za "one koji trpe" (što je katolički izraz za radne slojeve i radničku klasu iz ottocenta).

Partito popolare (PP) rodila se potkraj liberalizma i početaka socijalizma. Liberali su je isprva smatrali inkarnacijom klerikalne opasnosti, a socijalisti buržoaskom provokacijom.

Za pontifikata Leona XIII. (1878.-1903.) Crkva se našla pred izazovima kapitalizma koji je problematizirao sustav feudalizma, i izazovima socijalizma, koji je problematizirao kapitalističke odnose i tražio socijalne preo-

* Vjekoslav Cvrlje, doktor političkih znanosti, ambasador Jugoslavije pri Svetoj Stolici za pontifikata Pavla VI. (1966.-1971.), autor knjige *Vatikanska diplomacija i Pokonciški Vatikan u međunarodnim odnosima*.

brazbe. Crkva je morala reagirati na sve nove pojave, na stvaranje modernoga civilnog društva i laičke liberalno-demokratske države.

Katolička crkva i Sveta Stolica počele su posvećivati pozornost socijalnom, odnosno radničkom pitanju od pojave kapitalizma. Papa Leon XIII. reagirao je enciklikom *Quod Apostolici muneris* 1878. godine, dakle iste godine kada je izašao Engelsov *Anti-Dühring*. Leonova enciklika *Rerum novarum* (koja se bavi položajem i problemima radnika u industrijskom kapitalističkom društvu) izašla je 1891. Papa je, s jedne strane, osuđivao liberalni kapitalizam zbog načina korištenja privatnog vlasništva, a s druge strane socijalizam zbog zahtjeva za ukidanjem privatnog vlasništva. On je dao platformu za stvaranje kršćanskoga socijalnog pokreta, katoličke stranke i konfesionalnih organizacija. Cilj je bio zaustaviti širenje radničkog revolucionarnog pokreta. Papa je negirao klasnu borbu i zagovarao klasni mir i suradnju, tražio je primjerenu plaću za radnike i da se s njima ne postupa kao s robovima i instrumentima i dr. Međutim, Romulo Murri je išao dalje od Pape u socijalnim zahtjevima i u kritici kapitalističkog sustava, pa je došlo do nesuglasica i do blokiranja Murrijeve stranačke aktivnosti.

Ipak je Leon XIII. svojom enciklikom *Rerum novarum* pokušao dati odgovor izazovima vremena: kapitalizmu i socijalizmu. Njegov cilj je, prema riječima Gabriela De Rosa,¹ bio: naznačiti u svjetlu kršćanske etike pravila ponašanja novih bogataša, novih moćnika i novih ekonomsko-socijalnih snaga koje su mijenjale uvjete rada i proizvodnje.

Leon XIII. zamišljao je političku organizaciju kršćanske inspiracije kao interklasističku. Za Svetu Stolicu je bilo važno očuvati jedinstvo katolika, u doba tzv. rimskog pitanja koje je otvorio njegov prethodnik Pio IX. (1846.—1878.) nakon poraza papinske države od ujedinjene Italije (1870.), kada Papi nije priznat poseban državni teritorij, ali mu je bila priznata suverenost i međunarodni subjektivitet *sui generis*.

Leon XIII. otklanja od svoga pojma kršćanske demokracije njezino političko značenje. On smatra da pokret koji je nastao u korist nižih klasa, a koji mnogi nazivaju "kršćanska demokracija", nije politički pokret. Za njega nije važno ime pokreta koliko sama stvar, tj. briga za siromahe, za radnike. Takav koncept Pape preuzak je za današnje doba, jer se više ne radi samo o jednoj klasi, kao u Leonovo vrijeme, već o širim problemima ljudi različitih klasa i širokih društvenih slojeva, koji će se uključivati u socijalno-političke pokrete, u borbu za demokratska prava naroda, za demokraciju.

Nameće se pitanje, je li na osnivanje katoličke stranke Partito popolare djelovao primjer katoličke stranke (Zentrum) u Njemačkoj, koju je Papa zaštitio u doba tzv. Kulturkampf za vladavine kancelara Bismarcka, s kojim je Leon XIII. stvorio dobre odnose i kontakte, osobito u suzbijanju revolucionarnih vrenja u Europi.

¹Gabriele de Rosa, "Dal PPI alla DC, Le grandi scelte dei cattolici democratici", u knjizi više autora: *Un grande partito popolare*, Edizioni Cinque Lune, Roma, 1992.

Leonov nasljednik Pio X. (1903.-1914.) udario je temelje Katoličkoj akciji, obradivši njezinu ulogu u enciklici *Il fermo proposito*. Zalaganje laika da se društvo prožme kršćanskim načelima nije shvatio kao posebnost akcije katolika, već kao produžetak akcije klera.

Za pontifikata Pija XI. (1922.-1939.) djelovala je PPI, narodna stranka, na čelu s don Luigiem Sturzom. Nametalo se pitanje političkog jedinstva katolika, a s tim u vezi obrana Crkve kada je bila ugrožena u novoj povijesnoj situaciji i od nereligioznih ideologija. Jedinstvo nije postojalo, ako pod tim razumijemo ujedinjenje u jednoj stranci svih katolika. Ostalo je otvoreno pitanje kako realizirati političko jedinstvo katolika i mora li postojati samo jedna stranka katolika ili više stranaka.

PPI nije maštala da bude predstavica katoličkog političkog jedinstva, niti je imala potporu u svim izborima (političkim i administrativnim) od strane Vatikana i dnevnika *Osservatore Romano*. Činjenica je da se PPI nije predstavila kao autorizirana fronta katoličkog pokreta u javnom političkom životu, kao što je i činjenica da se ni desno ni lijevo od stranke don Sturza nije nikad stvorila druga konkurentna stranka.

Don Sturzo je izbjegao u nazivu stranke termin "kršćanska", da ne bude osumnjičen za konfesionalizam. Popularizam nije nastao u funkciji obrane Crkve, već kao pokušaj da se u obnovi javnog života prednost daje civilnom društvu. Kod Sturzovih analiza civilnog društva i meridionalizma zamjećujemo otvaranje u odnosu prema godinama katolicizma tek izašlog iz teške klime antiliberalne i antimasonske borbe.

Civilni sadržaji političke misli don Sturza ne potječu, kako je ustvrdio njegov biograf Gabriele De Rosa, od onih oblika kršćanske sociologije koja je pridonijela tridesetogodišnjoj učestalosti katoličkog socijalnog pokreta s mitom paternalizma i profesionalnih mješovitih unija s empiričkim svodenjem Evanđelja na socijalnu medicinu. Sturzo se protivio miješanju Crkve u politiku. Njegova politička metodologija bila je veoma moderna i otvorena inklinacijama vremena. Izjasnio se protiv nejednake raspodjele dohotka između razvijenog Sjevera i nerazvijenog Juga i za regionalizam u smislu autonomističkih tendencija.

Za Sturza je povijesni motiv za katoličku stranku bio kulturni, spiritualni i socijalni, jer je masa sitne i srednje buržoazije bila isključena iz javnog i političkog života liberalne države. On je pozivao katolike da se politički organiziraju kao predstavnici nacionalne tendencije u razvoju civilnog društva, nadahnuti moralnim i socijalnim načelima kršćanske civilizacije i da na političku scenu ne unose religiju kao barjak. U tome je bit njegova popularizma, kako je tvrdio F. L. Ferrari.²

Don Sturzo je, kao kasnije i De Gasperi, strogo lučio duhovnu od svjetovne sfere i tražio uzajamno poštivanje autonomija i kompetencija Crkve i države.

Dio konzervativnih katoličkih krugova prigovarao mu je da je razvoj socijalnog katoličanstva vezao za sudbinu demokratsko-liberalnih institucija, da je "potopio" stranku i apelirao na sve slobodne ljude a ne samo na kato-

²F. L. Ferrari, *Lettere e documenti inediti*, Roma, 1986.

like, da je zastupao nekonfesionalnost a ne ideju kršćanske stranke, da je sprečavao prijedloge religiozne i nacionalne pacifikacije fašizma, osobito na kongresu PPI u Torinu (1925.), koji je i posljednji kongres stranke jer je bila raspuštena nakon dolaska Mussolinija na vlast, a don Sturzo je morao u egzil kao žrtva u vezi sa sklapanjem Lateranskih sporazuma između Mussolinijeve Italije i Svete Stolice, na čelu s papom Pijom XI. (1922.-1939.).

Papa Pio XI. smatrao je da se preko Partito popolare i laičkih stranaka ne bi moglo riješiti rimsko pitanje prema njegovom konceptu, pa se orijentirao na izravan sporazum s Mussolinijem.

Da se osigura nezavisnost i suverenost Svete Stolice na međunarodnom planu i simbolično obnovi papina svjetovna vlast *sui generis*, stvorena je Država grada Vatikana, a zaključen je i konkordat kojim je bilo dopušteno djelovanje Katoličke akcije. Kao protutežu fašističkom konceptu i praksi u odgoju, Papa je koristio ovu katoličku organizaciju.

Pio XI. je u enciklici *Non abbiamo bisogno* i *Mit brennender Sorge* osudio fašističku doktrinu i nacističku ideologiju (nakon represivnih mjera protiv Crkve u Hitlerovoj Njemačkoj usprkos zaključenom konkordatu).

Valja reći da je Sturzo još prije pojave nacizma, kad su se konsolidirali fašizam u Italiji i boljševizam u Rusiji, smatrao da bi europske stranke kršćanske inspiracije morale zauzeti stav protiv opasnosti od totalitarizma. U tom je smislu iznio prijedlog na međunarodnom kongresu tih stranaka u Bruxellesu (1926.).

Gabriele De Rosa, Sturzov biograf, izrekao je sud o Sturzu na povijesnom skupu u Bologni (1989.) u povodu 70. obljetnice osnivanja PPI riječima koje parafraziram:

Sturzo je anti-Machiavelli talijanske politike, on je katolički intelektualac koji je locirao politiku svakodnevnice u moralnu i civilnu savjest pojedinca. Postoji kontinuitet u politici Sturza i De Gasperija: potvrda političke autonomije, nekonfesionalnost, regionalistička tradicija, središnja uloga kršćanske demokracije (DC), europeizam i atlantska solidarnost.

U godinama egzila (1924.-1945.) Sturzo je djelovao između Londona, Pariza, Bruxellesa, Kölna i New Yorka. Zalagao se za organizaciju i suradnju europskih partija kršćanske inspiracije.

U razdoblju nakon II. svjetskog rata Sturzo je nastojao pridonijeti razvoju kršćanske demokracije u Italiji. Upozoravao je na rizike partitokratskog sustava i podržavljenja u privrednom i proizvodnom sustavu.

Međutim, u prvom je planu bio Alcide De Gasperi, tvorac DC, kršćanske demokracije. On je 1944. bio izabran za sekretara, još za pokreta otpora fašizmu, a na I. kongresu DC u Rimu, u travnju 1946., opet je izabran za sekretara stranke.

Političku evoluciju Italije od 1945. nadalje i stvaranje srednjeg sloja, najrasprostranjenijeg u Europi, na koju se oslonila kršćanska demokracija

počevši od De Gasperija, katolički znanstvenik Adriano Bausola³ ocjenjuje kao tihu, ali duboku revoluciju u civilnom društvu, što nije praćeno odgovarajućom promjenom i prilagodavanjem institucionalnih struktura. DC je zastupala politiku razvoja i reformi te je igrala ulogu antikomunističkog bedema u, čemu je imala podršku Vatikana.

Papa Pio XII. (1939.-1958.) koji je u doba rata skrivao u Vatikanu buduće lidere demokršćanske stranke, među njima i Alcide De Gasperija, vršio je snažan utjecaj na njih.

Pio XII. je izričito osuđivao komunizam i boljševizam i obilježio je dezertrom i izdajicom svakog katolika koji bi pružio suradnju ili dao glas strankama ili vlastima koje negiraju Boga.

Stav protiv komunizma zauzela je i DC, koja je mnogo šire predstavljala katolički svijet nego PPI. Razlog nije bio samo strah od komunizma već velika očekivanja ljudi na kraju II. svjetskog rata i njihova vjera u bolju budućnost i kršćansku obnovu Europe.

Kršćanski svijet se počeo oduševljavati za stranke koje su obećavale političke i ljudske slobode, ekonomske reforme i pravdu bez nasilja.

Papa Pio XII. bio je za takvu konstelaciju snaga u Europi, u kojoj bi utjecaj Katoličke crkve bio dominantan, pa je favorizirao stvaranje i jačanje katoličkih stranaka koje su ubrzo došle na vlast: DC u Italiji na čelu s De Gasperijem, CDU u Njemačkoj na čelu s Adenauerom i Narodni republikanski pokret u Francuskoj na čelu sa Schumanom itd. Papa je nastojao što više valorizirati politički prestiž istaknutih katoličkih državnika i snagu katoličanstva, da bi se zaustavilo širenje komunističkog utjecaja i sovjetskog prodora u Zapadnu Europu, koju je Papa želio organiziranu i integriranu kao branu ekspanziji SSSR-a. To se dogodilo nakon raspada antifašističke koalicije i novog rasporeda sila, bivših saveznika u suprotstavljene blokove, ideološke konfrontacije i konfrontacije dvaju nepomirljivih sustava.

Glede ovakvog razvoja i ciljeva suprotstavljenih strana u poratnoj Europi podudarali su se stavovi demokršćanske demokracije i Vatikana.

U svezi s odnosima između Vatikana i kršćanske demokracije Italije političar Republikanske stranke, Spadolini, pisao je u listu *Stampa* 14. 1. 1979.: "Svaki demokršćanin je znao da sud o njemu daje papa i nije bilo značajnog lidera kršćanske demokracije koji nije upoznao papu, koji nije imao svoje zaštitnike ili dirigente u Vatikanu."

Tek pod papom Ivanom XXIII. prekinut je intiman odnos Vatikana i DC, ali bez automatskih posljedica na talijanske unutrašnje odnose, a pod Pavlom VI. je uspostavljena ravnoteža s obzirom na papino iskustvo i odnos prema demokršćanskom lideru Morou. Pod papom Wojtylom novi je kurs u tim odnosima ovisio o razvoju unutrašnje talijanske situacije.

Povezanost između Vatikana i kršćanske demokracije bila je neprekidna, ali različita, ovisno o unutrašnjoj i vanjskoj situaciji. Demokršćanska

³Adriano Bausola, *Valori, slide e prospettive*, publikacija Conferenza Nazionale DC (1991.), Edizioni Cinque Lune, Roma, 1992.

stranka je od 1948. (po rezultatima političkih izbora) imala apsolutnu, a od 1953. relativnu većinu i bila je nosilac svih vladinih koalicija. Prošla je kroz različite faze i kombinacije da bi se održala na vlasti (centrizam, lijevi centar, pentapartito i dr.).

Prema tvrdnji Adriana Ossicinja, u prilogu "L'integralismo della Democrazia cristiana" za knjigu *Il Papa del volto umano*,⁴ za Vatikan i papu Pija XII. bilo je važno da se upravo dobije takva stranka koja će vladati i koja će biti stranka većine.

De Gasperi je htio stvoriti stranku na bazi jedinstva katolika, ali to nije bio uvjet Pape, jer je bilo važnije imati stranku većine. Međutim, De Gasperi je želio jaku stranku vlasti, ali i jedinstvo katolika ne samo da zadobije vlast, nego da spriječi Vatikan da osnuje i favorizira neku drugu katoličku partiju o čemu se u Vatikanu razmišljalo. Međunarodni odnosi bili su drukčiji od situacije kad se stvarala Partito popolare (narodna stranka). Nakon II. svjetskog rata postojale su utjecajne zone na bazi sporazuma u Jalti, nova značajna uloga SAD, a na unutrašnjoj talijanskoj sceni buržoazija je trebala partiju koja bi omogućila prijelaz iz fašizma u novo demokratsko razdoblje bez ozbiljnije krize. De Gasperi je ponudio valjano rješenje stvaranjem velike interklasne partije, što je odgovaralo i Vatikanu. Nastojao je obrazovati katolike u duhu demokracije i imao je iza sebe ekonomske i političke snage kojima nisu bile potrebne male desničarske stranke, s obzirom na to da je talijanska buržoazija doživjela progresivnu transformaciju svoje uloge nakon fašizma. Bilo je očito da se Vatikan i papa, pored SAD koje su računale s kršćanskom demokracijom, kao i talijanska buržoazija, želi oslanjati na stranku koja bi preko jedinstva katolika garantirala i Crkvi svjetovni utjecaj, a istodobno su svi podržavali integralističku ulogu kršćanske demokracije.

Demokršćanski pokret imao je zadatak da poveže demokratske principe s kršćanskim principima.

Prema katoličkom sociologu J. Kuničiću, "kršćanska demokracija želi ostvariti kršćanska načela demokracije u državnoj vladavini".⁵

Pio XII. je zapazio pravac gibanja demokratskih težnji što su ih nosili kršćanski socijalni i drugi pokreti. Uočio je važnost kontrole naroda nad politikom svoje vlade i pomanjkanje nadzora nekih naroda nad politikom totalitarnih vlada, što je pospješilo katastrofu II. svjetskog rata. Zato nije čudno što demokratske težnje obuzimlju narode, kaže Papa, i što svijet zahtijeva da pravo i zakon stvore sigurnost za ljude i društvo. U svojoj enciklici *Summi Pontifatus* ističe da država mora više poštivati prava pojedinca i obitelji.

Pio XII. u svom božićnom govoru od 24. 12. 1944. daje bitnu oznaku pojma kršćanske demokracije: stavljanje čovjeka kao osobe-subjekta u centar društveno-državnog života. On kaže:

⁴A. Biscardi, L. Liguori, *Il Papa del volto umano*, Rizzoli Editore, Milano, 1979.

⁵*Katolička sociologija*, Zagreb, 1961.

“Mi svraćamo svoju pažnju na pitanje demokracije, da ispitamo po kojim se načelima ona ima urediti ... Crkva ne upravlja svoje zanimanje i brigu toliko ustrojstvu i vanjskom obliku demokracije — koji ovisi o posebnim težnjama naroda — koliko ih upravlja prema čovjeku kao takvom...”.

Demokracija se u širem smislu može ostvariti i u monarhiji i u republici.

Za Pija XII. demokracija treba predstavljati sistem koji će omogućiti svakom državljaninu da izražava svoje mišljenje i njime, kao i svojim radom, pridonosi zajedničkom dobru. Papa kaže: “Kad se, međutim, traži više demokracije i bolja demokracija, onda taj zahtjev ne može imati drugog značenja, nego sve više omogućiti građaninu da ima svoje vlastito mišljenje, da ga slobodno izražava i njime suodlučuje na podesan način u stvarima zajedničkog dobra.”⁶

Iz ovakvog Papinog stava proizlazi da je osnovni element svake demokracije, uključujući i kršćansku, pojedinac ili osoba kao osnovni element svakog društva. S tim u vezi nameće se pitanje, kakva je pozicija pojedinca u kršćanskoj demokraciji? To pitanje odnosa pojedinca i društva ima, prema mišljenju katoličkog sociologa oca Marija Šikića (i drugih), tri aspekta: genetički — je li pojedinac prije ili poslije društva, aksiološki — je li pojedinac iznad ili ispod društva, i finalistički — je li pojedinac za društvo ili društvo za pojedinca.

Odgovor na ovo pitanje ovisi o obliku demokracije: liberalne, socijalističke i kršćanske, od kojih svaka određuje mjesto pojedinca u državnom, odnosno društvenom sustavu.

Nema sumnje da je čovjek iznad društva koje je on stvorio iz određenih potreba. Međutim, stupajući u društvenu zajednicu, čovjek, ako ga se smatra vrhovnom vrijednošću, ostaje slobodan, jer izvan njega kao punopravne osobe nema objektivnog društvenog reda kojemu bi se morao pokoravati, a ulazanje pojedinca u društvenu zajednicu ne smije ograničavati, već omogućiti, ostvarenje prava čovjeka kao pojedinca. Prema tome, pojednostavljeni odgovor bi trebao biti — da je pojedinac prije društva, iznad društva i da je društvo za pojedinca.

Valja imati na umu da liberalizam stavlja težište na individualizam, a socijalistički koncept na čovjeka kao socijalno biće, kojemu je proizvodna funkcija glavno obilježje. Ali postavlja se pitanje je li pojedinac cilj ili sredstvo društva.

Za Pija XII. pojedinac-osoba je temelj i svrha društvenog života. On je stavljao težište na jedinstvo osobe: psihičko, strukturalno, socijalno, i transcendentno jedinstvo, ali je isticao da čovjek kao osobno biće, obdareno razumom i slobodnom voljom, samo odlučuje o onome što radi (iz govora od 3. 10. 1953.).

Pio XII. je obraćao pozornost i na gubitak osobnosti u modernom društvu u vezi s golemim administrativnim strojem, i tehnicizmom koji demoniziraju ljudski duh i pretvaraju društvo u bezbojnu masu, tako da

⁶Citirano prema izvratku iz doktorske disertacije oca Marija Šikića *Pojam kršćanske demokracije osobito po nauci Pija XII.*, Zadar, 1968.

slabi svijest o zajedničkom dobru u savjestima pojedinaca, a država gubi karakter moralne zajednice građana. To je početak procesa depersonalizacije (razosobljavanja), kada čovjek gubi svoje lice i svoje ime i postaje objekt, a ne subjekt društva i kada pojedinci postaju mali kolci na političkoj skali i brojevi u ekonomskim kalkulacijama u jednom neosobnom sustavu i hladnoj organizaciji sile.

Taj proces gubljenja osobnosti dovodi u pitanje slobodu čovjeka.

Papa Pio XII. u svojim govorima od 23. 12. 1946. i 6. 10. 1948. iznosi:

“Čovjek je slobodan, jer se samoodredio pred dobrom i pred zlom i sposoban je činiti dobro i zlo. Kad izabere zlo, stavlja granicu moralnoj slobodi, povređuje tuđa prava, ali šteti i vlastitima, te je riječ o dvostrukoj ogradi slobode: vanjskoj, koja pogađa prava drugih, i unutarnjoj koja se tiče pravila poštenja i čestitosti.”

Pio XII. je često povezivao slobodu za osobnu odgovornost koju pojedinac ima prema društvu i upozoravao je na zlorabu slobode na štetu odgovornosti za zajedničko dobro, što znači umanjivanje dostojanstva osobe.

Pio XII. isticao je prava čovjeka u šest točaka:

1. pravo na razvijanje tjelesnog, intelektualnog i moralnog života i religiozno oblikovanje
2. pravo na privatni i javni kult Boga
3. pravo na cilj braka
4. pravo na rad kao sredstvo za uzdržavanje obitelji
5. pravo na slobodni izbor staleža, prema tome i svećeničkog života
6. pravo na upotrebu materijalnih dobara u svijesti svojih dužnosti.

Kršćanska demokracija imat će zadatak osigurati ta prava čovjeka koji je korijen i cilj društvenog života, njegov subjekt i vrhovna vrijednost društva.

Prema Piju XII., “izvor i bitni cilj društvenog života mora biti očuvanje, razvitak i usavršavanje ljudske osobe”.

To je kršćanski personalizam koji je osnovna oznaka kršćanske demokracije; to je pravilo za ocjenu položaja čovjeka spram drugih pojedinaca i društva, za prosudbu društveno-ekonomskih propisa, za sud o naravi i djelovanju državne vlasti.

Kako kršćanska demokracija shvaća “narod” i njegovu poziciju u državi?

Ona pravi razliku između naroda kao skupine aktivnih, samosvjesnih pojedinaca u političkom značenju izraza narod, sa širokim političkim pravima, i bezlične mase odvojenih i neodgovornih individua bez onoga

¹Iz govora Pija XII. od 24. 12. 1952.

moralnog veza koji čini da je skupina jedno organsko tijelo s određenim ciljem.

Pio XII. je pravio točnu razliku između ova dva različita pojma. Danas se narod ne može diferencirati u pravima na klase i rase, ali se razlikuju političke i društvene podjele s obzirom na to da demokracija ima različite političke stranke i društvene organizacije.

Koja su prava naroda?

Pio XII. izvodi dvostruka prava naroda: prvo, izraziti vlastito mišljenje o dužnostima i žrtvama koje se postavljaju, i drugo, ne biti prisiljen na poslušnost a da prije nije saslušao ono što mu se nalaže.

Ovo su i stavovi kršćanske demokracije, kao i demokracije uopće, jer to znači da režim mora postupati prema političkoj volji naroda i da narod mora imati primjereni udio u vlasti koja se mora brinuti za zajedničko dobro.

Papa Pio XII. upozoravao je na opasnost da vodeća stranka potisne druge i da zavladaju oni koji su znali posredstvom sile novca ili organizacije osigurati sebi povlašten položaj i vlast nad drugima. Papa je govorio i o gorkom iskustvu naroda pod diktatorskim režimima i o sve većim zahtjevima naroda za sustavom vladavine koji bi više odgovarao dostojanstvu i slobodi građana. Papa, također, ističe da je životno pitanje demokracije pitanje moralne izgrađenosti izabраниh predstavnika. To moraju biti ljudi solidnog kršćanskog života, pravednog prosuđivanja, pravilnih odluka, ljudi koji će snagom svog autoriteta biti vođe i poglavari.

Idejne karakteristike kršćanske demokracije formulirao je Jacques Maritain, francuski filozof, autor knjiga *Cjeloviti humanizam*, *Kršćanstvo i demokracija*, *Čovjek i država* i dr. Njegov ideal novog kršćanskog poimanja svijeta označuje vremeniti poredak s obilježjem kršćanskog poimanja života.

On jasno razlikuje pojam političkog djelovanja što ga obavljaju kršćani od pojma kršćanski nadahnuta političkog djelovanja. Pri tome se postavlja pitanje moralno dopuštene političke djelatnosti kršćana i obveze da sačuvaju svoju nezavisnost i identitet. Zato moraju imati u vidu sljedeće pretpostavke: komunitarnost, personalizam i hodočasnički aspekt. Komunitarni aspekt uređenja u kršćanskoj demokraciji znači zajedničko dobro koje je različito od zbroja pojedinačnih dobara i koje je nadređeno interesima pojedinca kao dijela društvene cjeline. Druga značajka kršćanskog poimanja vremenitog poretka je personalistička i razumijeva da zajedničko vremenito dobro poštuje nadvremenite ciljeve ljudske osobe i da služi osobi da ostvari zemaljski ili niževaljani cilj u podređenosti posljednjem cilju i vječnim težnjama.

Hodočasnički aspekt ukazuje da zemaljsko društvo nije zajednica ljudi čvrsto vezanih uz konačna prebivališta, nego ljudi na putovanju, hodočašću, jer je zemaljsko društvo samo trenutak ljudske sudbine, ali ne svrha.

Dakle, Maritain ima viziju demokratskog društva nasuprot građanskom individualističkom društvu i totalitarnim kolektivističkim društvima; društva nadahnuto temeljnim kršćanskim vrednotama, slobode, ljubavi i bratstva.

Pluralizam društva, o kojemu također govori Maritain, prva je značajka demokratskog sustava kršćanske inspiracije.

Po Maritainu, riječ je o pluralističkom društvu čije organsko jedinstvo uključuje različitost grupa i društvenih struktura koje utjelovljuju pozitivne slobode. Misli se i na oblike upravne i političke autonomije za regionalne jedinice, a da ne bude pogadao nacionalni interes.

Maritain definira, objašnjava izraz kršćansko društvo kao vremenito društvo, koje je prožeto kršćanstvom i u svojoj političkoj posebnosti. Nije, dakle, riječ o "kršćanskoj državi", već o kršćanski ustrojenoj laičkoj državi, u kojoj svjetovno i vremenito imaju potpuno svoju ulogu i u kojoj pluralizam omogućuje suživot (convivium) kršćana i nekršćana. S druge strane, iako kler ne može upravljati političkim djelovanjem, dužnost je Katoličke akcije da stvara kršćansko duhovno ozračje, a na političkom planu da posređuje tek onda kad politika dirne u oltar.

Neke Maritainove teze postale su zajedničkim dobrom katoličkog svijeta u pokoncilskom razdoblju, kao npr. odnos Crkve i svijeta, poimanje vjerske slobode, uloga laika (vjernika) u svijetu i dr. Maritainove teze o odnosu kršćanstva i demokracije prisutne su u razmišljanjima Pavla VI.

Na kraju se podsjetimo Bergsonove i Maritainove postavke da je demokracija u biti evanđeoska i da je njezina pokretačka snaga ljubav, što bi značilo da moderna demokracija ima povijesni i idejni korijen u kršćanstvu, u moralnim i humanim načelima crkvenog društvenog nauka, kao što su bratstvo, pravda, sloboda, dostojanstvo i prava pojedinca i naroda.

Za pontifikata Ivana XXIII. (1958.-1963.) jasno je definiran odnos Crkve i Svete Stolice prema kršćanskoj demokraciji i problemu političkog opredjeljenja vjernika. Ivan XXIII. je zauzeo odlučan stav nemiješanja Crkve, preko Biskupske konferencije Italije u političke poslove države, kidanja veze prijestolja i oltara i oslobađanje kršćanske demokracije od tutorstva Biskupske konferencije i Vatikana.

Papa je svojim ponašanjem želio "dati primjer biskupima da se ne miješaju i da ih potiče na suzdržljivost od uplitanja u bilo kakvu politiku ili od izjašnjavanja za bilo koju stranku ili skupinu. Svima propovijedati na isti način pravdu, ljubav, blagost i druge evanđeoske krijeposti, braneci prava Crkve kad su povrijeđena".⁸

Isto se odnosilo i na djelatnost Katoličke akcije. Radilo se o tome da se vjera ne zlorabi za političke svrhe. Papa se odupirao i zahtjevima konzervativnog dijela Rimske kurije da se Sveta Stolica izjasni protiv otvaranja demokracija prema ljevici, prepuštajući tu odgovornost rukovodstvu Demokratske stranke.

Ivan XXIII. je oslobađao talijanski episkopat od političkih poslova i tražio je da se Crkva usredotoči na svoje evanđeosko poslanje, da se hijerarhija prestane upletati u politiku. S tim u vezi Ernesto Balducci je pisao kako "razočaranje koje je kod nekih izazvala politika pape Ivana nije imalo drugog razloga nego uvijek sve jasnije oslobađanje Crkve od raznih

⁸Iz dnevnika Ivana XXIII., *Giornale dell'anima*, Roma, 1961.

političkih strujanja, njezinu jasnu nepristranost da se ni na kakav način ne upotrijebi njezin duhovni ugled u korist ovoga ili onog političkog bloka".

Upletanje crkvene hijerarhije u politiku postupno se smanjivalo za pontifikata Ivana XXIII.

Ažurirani društveni nauk Crkve (aggiornamento), kako je izložen u papinim enciklikama *Mater et Magistra* i *Pacem in terris*, imao je odjeka ne samo na kršćansku demokraciju nego i na druge, nekatoličke stranke.

Pavao VI. (1963.-1978.) održavao je veze s kršćanskim političkim djelatnicima još prije nego je postao papa. Njegov otac je bio član direkcije Narodne stranke (Partito popolare) i njegovu kuću su posjećivali don Murri, don Sturzo i dr. U to doba Vatikan nije dopuštao katolicima sudjelovanje u političkom životu i važio je "non expedit", što je ukinuto za pontifikata Pija X. Mladi msgr. Montini bio je crkveni asistent Federacije katoličkih sveučilištaraca, kojoj je tada bio na čelu Aldo Moro. Tako su se među njima razvijale čvrste veze koje će za pontifikata Pavla VI., kad je Moro bio na čelu DC i vlade, najviše doći do izražaja, čak i u razdoblju vlade lijevog centra koju je formirao Moro, a bila je izraz političkog dijaloga, važnog načela koje je Papa zagovarao.

Montini je, dok je bio tajnik u Državnom tajništvu Vatikana, i kao milanski nadbiskup-kardinal komunicirao s najuglednijim liderima kršćanske demokracije (DC): De Gasperijem, Andreottijem, Fanfanijem, Gonellom i drugima. Za razliku od Pija XII., koji se neizravno miješao u rad DC, Montini je, postavši papa, postupao kao i Ivan XXIII. poštujući autonomiju DC, ali upozoravajući i na njezinu odgovornost.

Pavao VI. je demokršćansku stranku doveo pred dilemu: ili da se odrekne definicije da je stranka kršćanske inspiracije ili da redefinira svoju ulogu u izmijenjenoj socijalnoj, političkoj i kulturnoj situaciji Italije. Tražio je poštivanje kompetencija i autonomiju duhovne i svjetovne sfere, pozivao na dijalog i smatrao da DC ne smije biti produžena ruka Crkve u svjetovnim pitanjima. Inzistirao je, međutim, na kršćanskom identitetu i obrani tečevina kršćanske civilizacije.

Pavao VI. je utjecao na kršćansku demokraciju ne samo izravnim kontaktima nego i svojim enciklikama (*Populorum progressio* i dr.), u kojima su izloženi stavovi o moralnim, socijalnim i drugim pitanjima suvremenog svijeta, osobito glede problema razvoja koji se tiče Italije i Kršćanske demokracije, kao većinske i najodgovornije stranke na vlasti.

Katoličkom laikatu se namjenjuje odgovornost da slobodno odlučuje o socijalno-ekonomskim i političkim pitanjima, ali u svjetlu kršćanske inspiracije i pridržavajući se aktualnog društvenog nauka Crkve. Socijalno i političko angažiranje vjernika-laika mora biti etička obveza u civilnom društvu kojemu treba služiti radi velikih ideala slobode, pravde, solidarnosti, nenasilja i mira, što osobito važi za uklanjanje nepravdi u nerazvijenom i siromašnom dijelu svijeta.

⁹Ernesto Balducci, *Papa Giovanni*, Firenze, 1964.

Papa Ivan Pavao II. Wojtyła nije poznavalac talijanske unutrašnje situacije kao pape Talijani, pogotovo što se tiče položaja i orijentacije kršćanske demokracije i njezine uloge u odnosima Crkva-država.

Što se tiče pluralizma, za koji se DC opredijelila, Papa je isticao da se svatko može izraziti prema vlastitim orijentacijama. Za Papu se ne može reći da je ikad namjeravao od religije i Crkve napraviti derivat za političku orijentaciju vjernika koja bi ih obvezivala, posebice glede stranke kršćanske inspiracije.

Za svoga pontifikata Ivan Pavao II. se konfrontira s veoma ozbiljnim i osjetljivim pitanjima za Italiju, Katoličku crkvu i DC, kao što su modifikacija Lateranskih sporazuma, posebice konkordata, te problemi razvoja braka i abortusa koji su se rješavali čak i na razini referenduma. U svezi s rješavanjem ovih pitanja bilo je nesuglasica i unutar Kršćanske demokracije. Papa je (1984.) prihvatio modifikaciju Lateranskih sporazuma od 1929., pošto su obje strane, Sveta Stolica i Republika Italija, smatrale da je to u skladu s promjenama u Crkvi i društvu i da ima korijene u talijanskom Ustavu i II. vatikanskom koncilu.

U odnosima crkvene hijerarhije i Kršćanske demokracije papin je stav uvijek bio da Crkva mora ostati slobodna u odnosu prema oprečnim stavovima, režimima, strankama i njihovoj politici. Njima suprotstavlja i preporučuje socijalni nauk Crkve koji je izložen u njegovim enciklikama: *Redemptor hominis*, *Laborem exercens*, *Sollicitudo rei socialis* i *Centesimus Annus*, koje su po svojim mirotvornim i humanim porukama imale širok odjek ne samo u katoličkom svijetu već kod svih ljudi dobre volje i različitih opredjeljenja. To je potvrdilo papinu karizmu i univerzalnost.

Ivan Pavao II. se zalagao za kršćanski humanizam i za ažurirani socijalni nauk Crkve. Njegova je teza da je čovjek prva stvar što je Crkva mora prijeći, ispunjavajući svoje poslanje. On se bavi aktualnim pitanjima suvremenog svijeta i izazovima vremena. Ključnim problemom smatra jaz između razvijenih i nerazvijenih zemalja, između bogatih i siromašnih. Smatra da Crkva mora ostati na strani siromašnih i potlačenih i angažirati se protiv svih oblika nepravde, nasilja, dominacije i diskriminacije ljudi i naroda, protiv kršenja ljudskih prava i sloboda, itd. Postavio je pitanje vrednovanja društvenih sustava koji su na povijesnom ispitu, s obzirom na iskustvo otuđenja čovjeka u kapitalizmu i realosocializmu. Osudio je gospodarsko-financijske mehanizme postojećih monopola u suvremenim sustavima koji zaoštravaju razlike između siromaštva i bogatstva. Traži prilagodbu zahtjevima za novi i pravedniji poredak, za društvo slobodnog rada i participacije, kao i pravednog pristupa tržištu. Zahtijeva valorizaciju ljudskih sposobnosti i uvažavanje etičkih načela u sklopu postojećih mehanizama koji guše manje razvijene i povećavaju dugove siromašnih prema bogatima. Papa posebice osuđuje svaki oblik rasipništva i hedonizam, obilje na jednoj i bijedu na drugoj strani, pretjeranu trku za ekstraprofitom, luksuz i kriminal, korupciju i moralnu degradaciju ljudi koji nisu izdržali kušnju vlasti i moći što je u posljednje vrijeme najviše zahvatilo čelnike talijanske demokratske stranke.

Može se konstatirati da mnogi ljudi iz Kršćanske demokracije u Italiji nisu slijedili kršćanska načela kojima je inspirirana njihova stranka niti upozorenja Pape kršćanima, što je dovelo do raskoraka između njihova ponašanja i socijalnog crkvenog nauka, koji je u mnogim aspektima bio

ugrađen u socijalne i političke programe Kršćanske demokracije. Posljedice su porazne: gubitak vodeće uloge u društvu i državi te gubitak povjerenja široke katoličke javnosti. Trebat će vremena i truda da se stanje izmijeni u pozitivnom smislu, a za ovo neće biti dovoljni apeli za moralnu obnovu društva koje najviše upućuje Papa.

ZVORNKO POZAVEC

Vjekoslav Cvrlje

VATICAN AND CHRISTIAN DEMOCRACY IN ITALY

Summary

The paper deals with the evolution of the Catholic social and political movement and Christian democratic parties since the end of the 19th century. The origins of the Catholic political involvement lie in the need to counter the challenges of capitalism, socialism and liberal democracy. Its original platform was pope Leo XIII's encyclical *Rerum novarum*. Christian democracy as a party option dates back to the emergence of the Popular party (Partito popolare), first under the leadership of Romulo Murri and after World War I by Luigi Sturzo, followed by the Christian democracy (Democrazia cristiana) of Alcide de Gasperi and his successors. The political party that brings together Italian Catholics was at first totally independent of Vatican. During Pio XII's papacy after World War II it came under Vatican's thumb. After John XXIII (1959—1963), the principle of the separation of the Church and politics, which was adhered to by all later popes, was stressed. The presentday crisis of Christian democracy is the outcome of the falling away from Christian social principles in the conduct of politics.